KEHITYSMAIHIN SOVELLETTAVAT KAUPPAJÄRJESTELMÄT

Tässä luvussa kerrotaan, miten EU:n kehityspolitiikassa korostetaan kaupan merkitystä ja keskitytään eniten apua tarvitseviin maihin Maailman kauppajärjestön sääntöjen mukaisten järjestelmien avulla. Luvussa esitellään yleistä tullietuusjärjestelmää. Kyse on kauppajärjestelystä, jonka mukaisesti joillekin kehitysmaiden tuotteille myönnetään etuuskohteluun perustuva pääsy EU:n markkinoille alennetuilla tulleilla. Luvussa esitellään myös, miten talouskumppanuussopimuksilla varmistetaan etuuskohtelu Afrikan, Karibian ja Tyynenmeren maille.

OIKEUSPERUSTA

Sopimus Euroopan unionin toiminnasta (SEUT):

— 3 artiklassa vahvistetaan, että yhteinen kauppapolitiikka kuuluu EU:n yksinomaiseen toimivaltaan

— 207 artiklassa määrätään, että Euroopan parlamentti ja EU:n neuvosto hyväksyvät lainsäädäntövallan käyttäjinä säädöksiä, jotka koskevat yhteisen kauppapolitiikan täytäntöönpanoa (käyttäen tavallista lainsäätämisjärjestystä, jossa parlamentti ja neuvosto hyväksyvät säädöksiä yhdessä ja tasavertaisesti)

— 218 artiklassa määrätään, että EU:n kansainvälisten sopimusten, myös talouskumppanuussopimusten, tekeminen edellyttää parlamentin hyväksyntää, ja vahvistetaan parlamentin oikeus saada välittömästi kaikki tiedot menettelyn kaikissa vaiheissa.

EU-KAUPPA JA KEHITYS

Vuonna 2012 annettu komission tiedonanto ”Kauppa, kasvu ja kehitys: Kauppa- ja investointipolitiikan räätälöinti apua eniten tarvitsevien maiden tarpeiden mukaan” osoitti, että EU:n kaupan ja kehityksen malli oli muuttunut merkittävästi. Vaikka kauppa asetettiin tiedonannossa yhä kehitysstrategioiden keskiöön, siinä korostettiin entistä enemmän tarvetta tehdä eroja kehitysmaiden välille, jotta voidaan keskittyä eniten avun tarpeessa oleviin maihin, ja vahvistaa kauppa- ja kehityspolitiikan välistä synergiaa.

Monenkeskisellä tasolla EU tukee Dohassa vuonna 2001 käynnistettyä Maailman kauppajärjestön (WTO) kehitysohjelmaa. Se ratifioi lokakuussa 2015 kaupan helpottamista koskevan sopimuksen, joka saatiin valmiiksi WTO:n yhdeksännessä ministerikokouksessa Balilla ja joka on erityisen merkittävä kehitysmaille ja sisämaavaltioille. Abu Dhabissa vuonna 2024 pidetyssä WTO:n 13. ministerikokouksessa tehtiin päätös, jolla helpotetaan siirtymistä pois vähiten kehittyneiden maiden joukosta ja varmistetaan sujuva siirtymäkausi.

Vuonna 2007 EU hyväksyi kauppaa tukevan avun strategian. Sitä tarkistettiin viimeksi vuonna 2017 niin, että se vastaa YK:n kestävän kehityksen Agenda 2030 -toimintaohjelmaa, kehityspolitiikkaa koskevaa eurooppalaista konsensusta ja EU:n ulko- ja turvallisuuspoliittista globaalistrategiaa. EU:n kauppaa tukevaa kehitysapua koskevassa vuoden 2023 edistymiskertomuksessa vahvistetaan, että EU ja sen jäsenvaltiot ovat maailman johtavia kauppaa tukevan kehitysavun antajia: vuonna 2020 avun määrä oli 23 miljardia euroa, minkä jälkeen avun määrä palautui pandemiaa edeltävälle noin 18,5 miljardin euron tasolle. Tämä on 42 prosenttia kaikista kahden- ja monenvälisistä lähteistä peräisin olevista kauppaa tukevan avun varoista. Kasvua on ollut paljon, sillä vuonna 2018 vastaava osuus oli 33 prosenttia. Noin 140 maata ja aluetta ovat oikeutettuja saamaan julkista kehitysapua.

YLEINEN TULLIETUUSJÄRJESTELMÄ

EU:n yleinen tullietuusjärjestelmä (GSP) on kauppajärjestely, jonka tarkoituksena on helpottaa kehitysmaiden ja -alueiden pääsyä EU:n markkinoille alentamalla niiden tavaroista perittäviä tulleja.

Aluksi EU myönsi yksipuolisia tullietuuksia, joiden avulla kehitysmaat saivat lisää vientituloja, jotka oli tarkoitus investoida uudelleen niiden omaan kestävään kehitykseen. Vuoden 2012 uudistuksen yhteydessä järjestelmää kohdistettiin pääasiassa niihin maihin, jotka tarvitsevat eniten apua, eli vähiten kehittyneisiin maihin. Uudistuksessa säilytettiin järjestelmän kolme osaa eli yleinen GSP-järjestelmä, GSP+ ja ”Kaikki paitsi aseet” -aloite.

GSP-järjestelmän voimassaolon oli alun perin määrä päättyä joulukuussa 2023, mutta sen voimassaoloa jatkettiin joulukuuhun 2027. Parlamentti hyväksyi 28. huhtikuuta 2026 tarkistetut säännöt, joita on määrä soveltaa vuodesta 2027 alkaen. Uuden asetuksen tarkoituksena on edistää edelleen edunsaajamaiden kestävää taloudellista, sosiaalista ja ympäristöön liittyvää kehitystä sekä hyvän hallintotavan ja ihmisoikeuksien kunnioittamista, ja sen ensisijaisena tavoitteena on köyhyyden poistaminen.

A. Yleinen GSP

Yleinen GSP on itsenäinen kauppajärjestely, jonka avulla EU tarjoaa tietyille ulkomaisille tavaroille yksipuoliseen etuuskohteluun perustuvan pääsyn markkinoilleen alennetuilla tulleilla tai tullitta.

Yleisen GSP:n – jonka mukaisesti tulleja alennetaan noin 66 prosenttia kaikissa tullinimikkeissä – kelpoisuusvaatimuksia tiukennettiin siten, että mukaan otettiin ainoastaan heikoimmassa asemassa olevat alhaisen tulotason ja alemman keskitulotason maat. Tämän seurauksena edunsaajien ryhmä pieneni 176:sta 23:een vuosien 2016–2017 aikana, ja maat, jotka Maailmanpankki on luokitellut korkean tulotason tai ylemmän keskitulotason maiksi, jätettiin asteittain järjestelyn ulkopuolelle. Vuodesta 2025 lähtien GSP-järjestelmästä on hyötynyt 11 maata. Kaikki maat, jotka ovat allekirjoittaneet ja ratifioineet vapaakauppasopimuksen EU:n kanssa, menettävät automaattisesti oikeuden etuuskohteluun kehitystasostaan riippumatta.

B. GSP+

GSP+ on erityinen kannustusmenettely, jossa tarjotaan tullien poistamista muita heikommassa asemassa oleville maille, jotka ovat ratifioineet ja panneet täytäntöön ihmisoikeuksia ja työntekijöiden oikeuksia sekä ympäristönsuojelua ja hyvää hallintoa koskevat kansainväliset yleissopimukset. Tässä yhteydessä tullittomuutta sovelletaan noin 66 prosenttiin kaikista tullinimikkeistä, jotka on nimetty yleisessä GSP:ssä. Sitä sovelletaan muita heikommassa asemassa oleviin kehitysmaihin. Sen ehdoksi on kuitenkin asetettu, että maat ovat ratifioineet ja panneet täytäntöön 27 kestävän kehityksen kannalta olennaista kansainvälistä yleissopimusta, mukaan lukien perusihmisoikeuksia koskevat yleissopimukset, työntekijöiden oikeuksia koskevat yleissopimukset ja tietyt ympäristönsuojelua koskevat yleissopimukset sekä yleissopimukset, joilla torjutaan laittomien huumausaineiden tuotantoa ja kauppaa. Vaatimusten noudattamatta jättämisestä seuraa tullietuuksien peruuttaminen. Edunsaajien luetteloon kuuluu kahdeksan maata.

C. ”Kaikki paitsi aseet” -aloite (EBA)

”Kaikki paitsi aseet” -aloitteella (EBA) taataan rajoittamattomaksi ajaksi tulliton ja kiintiötön pääsy markkinoille kaikille vähiten kehittyneistä maista tuoduille tuotteille aseita ja ammuksia lukuun ottamatta. Vuonna 2025 EBA-aloite kattoi 46 maata. Näistä 33 sijaitsee Afrikassa, yhdeksän Aasiassa, kolme Tyynenmeren alueella ja yksi Karibian alueella (Haiti). Useiden EBA-menettelyn edunsaajamaiden odotetaan poistuvan vähiten kehittyneiden maiden luokasta lähivuosina.

TALOUSKUMPPANUUSSOPIMUKSET

Talouskumppanuussopimukset ovat EU:n ja Afrikan, Karibian ja Tyynenmeren alueiden välisiä kauppa- ja kehityssopimuksia. Vuonna 2000 tehdyn Cotonoun sopimuksen mukaisesti niistä on tullut tärkein väline tällaisten kauppasuhteiden edistämisessä. EU, sen jäsenvaltiot ja 77 Afrikan, Karibian ja Tyynenmeren valtioiden järjestön jäsentä totesivat vuonna 2023 jälleen, että nämä sopimukset ovat tärkeitä ja että on tärkeää varmistaa kumppanuuden jatkuvuus Samoan sopimuksen avulla. Sitä on sovellettu väliaikaisesti 1. tammikuuta 2024 alkaen. Talouskumppanuussopimukset ovat itsenäisiä kehitykseen keskittyviä kauppasopimuksia, jotka perustuvat Samoan sopimuksen olennaisiin osiin. Talouskumppanuussopimukset on laadittu WTO:n sääntöjen mukaisiksi, ja ne korvaavat vähitellen EU:n yksipuolisen etuuskohtelukauppaa koskevan järjestelmän eli yleisen tullietuusjärjestelmän. Talouskumppanuussopimuksia on kahdeksan, ja ne kattavat 33 maata. Vuoden 2016 asetuksessa vahvistetaan Afrikan, Karibian ja Tyynenmeren maista peräisin oleviin tuotteisiin sovellettavat EU:n markkinoille pääsyä koskevat järjestelyt.

A. Talouskumppanuussopimukset Karibian maiden kanssa

Ensimmäinen talouskumppanuussopimus tehtiin Karibian AKT-valtioiden foorumin (Cariforum) kanssa. Se allekirjoitettiin lokakuussa 2008, ja parlamentti hyväksyi sen 25. maaliskuuta 2009. Se kattaa 14 Karibian valtiota. Sopimus, jota tarkistetaan viiden vuoden välein, on tällä hetkellä voimassa väliaikaisesti. Talouskumppanuussopimuksen yhteiset toimielimet ovat kokoontuneet säännöllisesti vuodesta 2010 lähtien. Ensimmäisen kerran sopimusta tarkistettiin vuonna

2015. Talouskumppanuussopimuksen täytäntöönpanosta ja vaikutuksista tehtiin riippumattomat jälkiarvioinnit vuosina 2014 ja 2021. Neuvottelut tiettyjen maantieteellisten merkintöjen suojaamista koskevasta sopimuksesta ovat käynnissä. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista Karibian maiden kanssa.

B. Talouskumppanuussopimukset Länsi-Afrikan maiden kanssa

Neuvottelut alueellisesta talouskumppanuussopimuksesta EU:n sekä 16 Länsi-Afrikan maan, Länsi-Afrikan valtioiden talousyhteisön (ECOWAS) ja Länsi-Afrikan talous- ja rahaliiton välillä saatiin päätökseen helmikuussa 2014. Kaikki EU:n jäsenvaltiot ja 15 Länsi-Afrikan maata Nigeriaa lukuun ottamatta ovat allekirjoittaneet talouskumppanuussopimuksen. Talouskumppanuussopimuksen väliaikainen soveltaminen edellyttää, että kaikki Länsi-Afrikan maat allekirjoittavat sopimuksen ja että vähintään kaksi kolmasosaa maista ratifioi sen.

Norsunluurannikko allekirjoitti kahdenvälisen väliaikaisen talouskumppanuussopimuksen 26. marraskuuta 2008 ja Ghana puolestaan 28. heinäkuuta 2016. Parlamentti antoi niille hyväksyntänsä 1. joulukuuta 2016, ja molempia sopimuksia on sen jälkeen sovellettu väliaikaisesti. Ghana ja EU hyväksyivät Ghanan ehdottaman täyttä markkinoille pääsyä koskevan tarjouksen ja aikataulun. Ghana aloitti markkinoidensa vapauttamisen EU:n tuotteille vuonna 2020, ja prosessi on määrä saattaa päätökseen viimeistään vuonna 2029. Tammikuussa 2024 Norsunluurannikko vapautti edelleen tulleja ja tehosti pyrkimyksiään kehittää ja monipuolistaa kahdenvälistä kauppaansa EU:n kanssa. Tullien vapauttaminen tapahtuu viidessä vaiheessa, joista kaksi viimeistä on tarkoitus toteuttaa vuosina 2026 ja 2029. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista Länsi-Afrikan kanssa.

C. Talouskumppanuussopimukset Keski-Afrikan maiden kanssa

Kamerun on Keski-Afrikan maista ainoa, joka on allekirjoittanut EU:n kanssa väliaikaisen talouskumppanuussopimuksen. Sopimus tuli väliaikaisesti voimaan 4. elokuuta 2014 sen jälkeen, kun Euroopan parlamentti oli antanut sille hyväksyntänsä kesäkuussa 2013.

Keski-Afrikan alueellisten järjestöjen ja EU:n välillä käydään parhaillaan neuvotteluja muiden Keski-Afrikan maiden liittymisestä sopimukseen, mutta alueellista talouskumppanuussopimusta ei ole vielä allekirjoitettu. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista Keski-Afrikan kanssa.

D. Talouskumppanuussopimukset itäisten ja eteläisten Afrikan maiden kanssa

Itäiseen ja eteläiseen Afrikkaan kuuluu Intian valtameren saaria (Komorit, Madagaskar, Mauritius ja Seychellit), Afrikan sarven maita (Djibouti, Etiopia, Eritrea ja Sudan) sekä joitain eteläisen Afrikan maita (Malawi, Sambia ja Zimbabwe).

Vuonna 2009 Madagaskar, Mauritius, Seychellit ja Zimbabwe allekirjoittivat talouskumppanuussopimuksen, jota on sovellettu väliaikaisesti 14. toukokuuta 2012 alkaen. Parlamentti antoi sille hyväksyntänsä 17. tammikuuta 2013. Sopimukseen voivat osallistua myös muut alueen maat. Komorit allekirjoitti sen heinäkuussa 2017 ja aloitti sen soveltamisen 7. helmikuuta 2019. Parhaillaan käydään neuvotteluja talouskumppanuussopimuksen soveltamisalan laajentamisesta, mukaan lukien kaikki kauppaan liittyvät kysymykset, kuten kaupan ja kestävän kehityksen välinen yhteys, sekä kansalaisyhteiskunnan ja parlamenttien neuvoa-antavien elinten perustamisesta.

Viidestoista neuvottelukierros järjestettiin Brysselissä maaliskuussa 2025. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista itäisen ja eteläisen Afrikan kanssa.

E. Talouskumppanuussopimus Itä-Afrikan yhteisön (EAC) kanssa

Itä-Afrikan yhteisöön kuuluvat Burundi, Kenia, Ruanda, Tansania, Uganda ja vuodesta 2016 lähtien Etelä-Sudan. Neuvottelut alueellisesta talouskumppanuussopimuksesta saatiin menestyksekkäästi päätökseen 16. lokakuuta 2014. Kenia ja Ruanda allekirjoittivat talouskumppanuussopimuksen 1. syyskuuta 2016 yhdessä EU:n jäsenvaltioiden ja EU:n kanssa. Alueellista talouskumppanuussopimusta ei ole kuitenkaan sovellettu väliaikaisesti, sillä kaikki EAC:n jäsenet eivät allekirjoittaneet ja ratifioineet sopimusta, mikä oli edellytys sopimuksen soveltamiselle.

EAC:n valtionpäämiesten sääntömääräisessä huippukokouksessa helmikuussa 2021 päätettiin, että yksittäiset EAC-maat voivat panna EU:n ja EAC:n talouskumppanuussopimuksen kahdenvälisesti täytäntöön ”vaihtelevan geometrian” periaatteen nojalla. Kenia jatkoi EU:n kanssa neuvotteluja, joiden tarkoituksena oli EU:n ja EAC:n talouskumppanuussopimuksen mukauttaminen yksilöllistä täytäntöönpanoa varten. EU:n ja Kenian talouskumppanuussopimus tuli voimaan 1. heinäkuuta 2024 sen jälkeen, kun parlamentti oli antanut sille hyväksyntänsä 29. helmikuuta 2024. EU:n ja Kenian yhteisneuvoston ensimmäinen ministeritason kokous pidettiin 12. toukokuuta 2025 Nairobissa. Muut EAC-kumppanuusvaltiot ovat tervetulleita liittymään tähän kahdenväliseen talouskumppanuussopimukseen. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista EAC:n kanssa.

F. Talouskumppanuussopimus eteläisen Afrikan kehitysyhteisön (SADC) kanssa

EU ja SADC:n talouskumppanuussopimusvaltioiden ryhmä, joka koostuu kuudesta SADC:n 15 jäsenestä (Botswana, Lesotho, Mosambik, Namibia, Swazimaa ja Etelä-Afrikka), allekirjoittivat EU:n ja SADC:n talouskumppanuussopimuksen kesäkuussa 2016. Se tuli väliaikaisesti voimaan lokakuussa 2016 sen jälkeen, kun Euroopan parlamentti oli antanut sille hyväksyntänsä syyskuussa 2016. Mosambikin osalta väliaikainen soveltaminen alkoi 4. helmikuuta 2018 sen jälkeen, kun maa oli ratifioinut sopimuksen. EU ja Angola saivat 18. marraskuuta 2022 päätökseen neuvottelut kestävien investointien helpottamista koskevasta sopimuksesta. Parlamentti antoi 7. helmikuuta 2024 hyväksyntänsä sopimuksen tekemiselle. EU:n ja Angolan välinen sopimus tuli voimaan 1. syyskuuta 2024, ja kyseessä on kaikkien aikojen ensimmäinen investointien helpottamista koskeva EU:n sopimus. EU ja Angola valmistelevat parhaillaan kestävien investointien helpottamista koskevan sopimuksen täytäntöönpanoa. EU ja Etelä-Afrikka allekirjoittivat 20. marraskuuta 2025 kaikkien aikojen ensimmäisen puhtaan kaupan ja puhtaiden investointien kumppanuuden. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista SADC:n kanssa.

G. Talouskumppanuussopimukset Tyynenmeren maiden kanssa

Parlamentti antoi EU:n ja Tyynenmeren alueen talouskumppanuussopimukselle hyväksyntänsä tammikuussa 2011. Papua-Uusi-Guinea ratifioi sopimuksen toukokuussa 2011. Fidžin hallitus aloitti talouskumppanuussopimuksen soveltamisen heinäkuussa 2014, Samoa sai talouskumppanuussopimukseen liittymistä koskevan prosessin päätökseen joulukuussa 2018 ja Salomonsaaret toukokuussa 2020. Parlamentti antoi hyväksyntänsä Tuvalun, Niuen ja Tongan liittymiselle 18. joulukuuta 2024 ja Vanuatun liittymiselle 10. syyskuuta 2025. Neuvottelut sopimukseen

liittymisestä ovat käynnissä Mikronesian federaation, Marshallinsaarten tasavallan ja Itä-Timorin kanssa. Ks. lisätietoja EU:n kauppasuhteista Tyynenmeren alueen kanssa.

EUROOPAN PARLAMENTIN ROOLI

Euroopan parlamentti, joka on toinen lainsäätäjä EU:n neuvoston kanssa, laatii GSP-järjestelmään liittyviä asetuksia ja varmistaa, että järjestelmä vastaa EU:n arvoja.

Talouskumppanuussopimusten tekeminen edellyttää Euroopan parlamentin hyväksyntää, ja parlamentille on tiedotettava asiasta kattavasti ja välittömästi sopimusten neuvottelujen, tekemisen ja täytäntöönpanon kaikissa vaiheissa. Parlamentti varmistaa valvonnan ja seurannan avulla, että talouskumppanuussopimukset edistävät kaupan ohella myös kehitystä.

Tämän tekstin on laatinut Euroopan parlamentin ulkoasioiden analyysi- ja tukiyksikkö. Lisätietoja tästä aiheesta on kansainvälisen kaupan valiokunnan verkkosivustolla.

Rasma Kaskina
04/2026